

Жақсылықбаева Римма

Филология ғылымдарының кандидаты, доцент
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ.
E-mail: jak-rimma@mail.ru,+77772731137

БАСПАСӨЗ ЖӘНЕ КӨРКЕМ АУДАРМА МӘСЕЛЕСІ

Көркем аударма – бұл тыңғылықты нәтижелі өнер. Бүгінгі таңда әдебиеттегі аударма мәселесі өзекті тақырыпқа айналып отыр. Автор мақалада қазіргі Қазақстандағы аударма мәселесінде туындап отырған кейбір маңызды жайттарды қарастырып өтеді.

Түйін сөздер: БАҚ, аударма, сөз, қазақ тілі, орыс тілі, газет, ғылым, білім, теория.

Zhaksylykbaeva Rimma

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Al-Farabi Kazakh national university
Kazakhstan, Almaty
E-mail: jak-rimma@mail.ru, + 77772731137

Problems of a literary translation and printing

Also translators have problems with false friends. The topic of problems of literary translation plays a very important role in our time. In the article the author reviews some problems of the development of the translation process in modern Kazakhstan.

Key words: MASS MEDIA, transfer, the words, kazakh language, russian language, newspaper, science, education, theory.

Жаксылыкбаева Римма

Кандидат филологических наук, доцент
Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы
E-mail: jak-rimma@mail.ru, + 77772731137

Проблемы художественного перевода и печати

Художественный перевод – это особое искусство. Проблемы литературного перевода сегодня вызывают большой интерес исследователей. В статье автор рассматривает некоторые проблемы развития переводческого процесса в современном Казахстане.

Ключевые слова: СМИ, перевод, слова, казахский язык, русский язык, газета, наука, образование, теория.

Кіріспе

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев «Қазақстан – 2050» Стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты ел халқына арнаған Жолдауында «Тіл – Қазақстан халқын біріктіруші болуға тиіс» екенін айта келіп, мемлекеттік тілімізді бүкіл ұлтты ұйыстыратын ең басты

құндылық ретінде атап өткен болатын. Осы тұста адами қызметтің бір түрі – аударма мәселесі жайлы сөз қозғағанды жөн көрдік.

Негізгі бөлім

Күнделікті ауызекі тілде аударма ісі туралы: «Бір тілден екінші тілге аудару», – делінеді, бірақ

шындығында аударма ісімен айналысқанда тек бір тілді екінші тілге аудару ғана көзделмейді. Аудармада ең маңызды рөлді тілдер атқарады. Бұл тұжырым ғылыми негізде дәлелденген. Аударма терминіне «Қазақстан» ұлттық энциклопедиясының I томында мынадай анықтама беріледі: «Аударма – бір тілде айтылған не жазылған мәтіннің екінші тіл арқылы жеткізілуі, әдебиеттің кең арналы, мол саласының бірі» [1].

Қазақ аударматану теориясының негізін қалаушы ретінде біз атақты зерттеушілер Қ. Жұбанов, С. Талжанов, Ә. Сатыбалдиев, М. Балақаевтарды айта аламыз. Мәселен, С. Талжанов әлемдік аударма тарихы туралы айтқанда ең алғаш ірі аудармалардың бірі ретінде IX ғасыр соңы – X ғасырдың басында жазылған Абу Ждафәр Мұхаммед бин Табаридің көп томдық «Табари шежіресі» атты еңбегін атап өтеді [2].

Аударма – әдебиет, публицистика салаларының ажырамас бөлігі. Аударма – тіл өнері. Себебі, аударманың басты нысаны – сөз. Сондықтан, аудармашыға қойылатын бірінші талап – сөздерді орынды қолдану. 1955 жылы ұлы жазушы М. Әуезов аударманың үш түрін атап өтеді. Бірінші – сөзбе-сөздік – әріпқойлыққа негізделген аударма. Екінші – еркін аударма, аудармашының өзіншелеп әңгімелеп отырғанына өте ұқсас келеді. Соңғысы аударманың өте-мөте қонымды ғылыми дәлелденген түрі – балама аударма [3].

Түсіндірме болсын, көп тілді немесе екі тілді аударма болсын – қай-қайсысының да, атаулы сөздік болғаннан кейін, пайдаланушыларға көптеген пайда берері сауатты адамдардың бәріне, әсіресе, аударма шаруашылығына қатысы бар зиялы қауымға бесенеден белгілі. Тұрпаты мен тұрқы жалпы халықтық сөз байлығынан ерекшелеу қалыптасқан термин сөздердің жасалу тарихы, негізгі ескерер мәселесі дегенде, біз, А. Байтұрсынұлының үлгі өнегесіне алдымен көңіл қоямыз. Ол өз еңбектерінде қазақ терминологиясының ғылыми принциптері деп ат қойып айдар тақпай-ақ, олар мынадай тәсілдермен жасалады деп жеке-дара көрсетпей-ақ, бұл жөніндегі өзінің ойларын нақты білдірген болатын.

Нәтиже

Бүгінгі таңда мемлекеттік тіл – қазақ тілі болғанымен, тіл мәселелерінің төңірегінде біраз шешілмеген дүниелер баршылық. Қазақ тілінің бүгінгі ең өзекті мәселелерінің бірі – дәстүрлі сөз қолданысы әлсіреп, көбіне орыс тілінен аудару сипатына ие болып отырғандығы. Осы мәселені лингвист ғалымдар, журналистер және

басқа тіл мамандары баспасөз беттерінде, телевизия, радио арқылы, семинар сабақтар өткізу, т.б. жолдармен жан-жақты көтеріп жүр.

Мәселен, «Ана тілі» газетінің 2010 жылғы 16 маусымындағы санында Гүлфайруз Исаның «Аударма тілі ақсап тұр» деген тақырыпта жарық көрген мақаласында қазір көп жағдайда қазақ тілі орыс тілінің аудармасы болып жүргендігін айтады. Тіліміздегі басты мәселені нақты шешім шығару арқылы түзету қажеттігін, қазақ тілінің ақсауына осы аударма тілінің себеп болып отырғандығын баяндайды. Мысал келтірсек: «Қазақстанда «қазақ тілі» деген проблема болмауы керектігі айтылатын да мәселе емес, бірақ айтылып келеді. Ол жағдайға жеткізіп отырған да – өзіміз. Себебі, орыс тіліндегі мәтіндерді басқа ұлт өкілдері емес, қазақтілді аудармашылар аударды ғой. Көпке топырақ шашудан аулақпыз, сәтті аудармалар, шебер аудармашылар көп. Бірақ кейбір құжат мәтіндерінде, жарнамаларда кездесетін сорақы қателіктерді көргенде қандай аудармашы аударды екен деген сұрақ туындап жататыны рас».

Қазақ тілінің аударма тілге айналып отырған мәселесіне қатысты журналист Зияш Телеуованың «Ана тіліміз аударма тілі емес» атты мақаласы (*Ана тілі, 11 тамыз, 2011*) жарық көрді. Проблемалық мақалада кейінгі кездері ана тілімізде естігенде ерсі, тыңдағанның құлағына түрпідей тиетін тіркестердің көбейіп бара жатқандығы баса айтылады. Автор: «Теледидар мен радиодан қылмыс туралы соңғы жаңалықтарды тыңдап отырсаңыз, «қылмыскер құрықталды» дегенді жиі естисіз. О заманда бұ заман «адам құрықталды» дегенді естімеп едік. «Жылқы құрықталды» деген сөзді жалпақ қазақ біледі, ал «адам құрықталды» дегенді кім ойлап тапқанын білмей, таңғалумен келеміз. Бүйте берсек, бара-бара осы сөздің орнына «нокталанды» деген сөздің де естілуі мүмкін ғой деген ойға қалдық. Бақсақ, бұл екі балама да жануарға байланысты айтылады. Ал адамды «қамауға алынды», «тұтқындалды» немесе «ұсталды» деп атау орынды сияқты», – дейді. Автор ойына негіз болып отырған «Алматы» телеарнасының жаңалықтар бөліміндегі тілшілердің орынсыз сөз қолданысы біздің де көкейімізде жүрген мәселе еді. Қазақтың бай тілін орынсыз қолдану, жүйесіз байлам жасау журналистер үшін сын дер едік.

Ойтолқы

«Қазақ әдебиеті» газетінің 2003 жылғы 13 ақпанында журналист Сабыржан Шүкір-

ұлының «Біз қалай сөйлейміз?» атты проблемалық мақаласы жарық көрді. Мақала авторы телеарналардағы кейбір тележүргізушілерге орынды сын, уәжін айтады. Мысалы, «Телеарналардағы қазақ тіліндегі біздің басты спорт шолушымыз Амангелді Сейітхановты ізденісті журналшылар қатарына қосуға болады. Әйтсе де, көп көрерменнің ызасын келтіретін осы Амангелді. Қазақ ешқашан велосипедті шайтанарба деген емес. Сонау, өткен ғасырдың жиырмасыншы-отызыншы жылдарында алғашқы көрген автомәшинелерді біршама уақыт шайтанарба деген. Шайтанарба деп негізінде оның құйындатып өтіп, көзден тез ғайып болуына байланысты айтылған», дей келіп, Амангелдінің «Жеңісті күндерде жүздескенше» деген игі тілекті сөзі – әдемі, сәтті табылған сөз. Бірақ сол сөзді тұрақты қайталау да жараса бермейді», – деп кезінде «Хабар» арнасының спорт комментаторы болған Амангелді Сейітханға орынды сын айта отырып, дұрыс сөйлеу керектігін, сөздерді орынды қолдану қажеттігін баса айтып өтеді.

Телеарна – насихатшы, өнеге таратушы десек, белгілі журналист Мырзан Жежебайдың: «Ол пәленбай метр биіктікті бағындырды», «пәленбай теңгені құрады», «пәленбай өрт оқиғасы тіркелді», «көліктен шығу алдыңғы есік арқылы, кіру артқы есік арқылы жүргізіледі», «қар жауады деп күтілуде» деген «аударма сандырақ» тіл қайдан шығып жатыр. Бұның бәрі орыстың «составляет столько-то тенге», зарегистрировано... случаев пожара», «вход производится через переднюю дверь», «ожидается снег»-інің аудармасы ғой», – деген сын айтады [4].

Кезінде «Қазақ әдебиеті» газетінің 2004 жылғы 16 шілдедегі санында Болат Шарахымбайдың «Олар қазақ тілінің мемлекеттік мәртебесіне ашықтан-ашық қарсы шыға бастады» деген мақаласы жарық көрген еді. Автор мақаласында: «Бұл – бір сорақылық. Екінші қазақтардың айтқанын қазақша тәржімалайтын қазақ журналистері шықты. Бұл – екінші масқаралау», – деп жазғанын білеміз. Публицистің бұл айтқаны көптің көкейінде жүрген мәселе екені даусыз. Басқаша айтқанда, ұлт намысын қозғайтын публицистика – осы. Б. Шарахымбай мақала соңында түйінді ойын былайша береді. Құптарға тұрарлық. Мәселен, «Кез келген мекеме, ұйымдарды тексеруге, қате жарнамалар мен аудармаларға, мемлекеттік тілді келемежге айналдырған фактілерге айып салуға, азаматтардың мемлекеттік тілге байланысты құқығы бұзылғанда қылмыс-

тық іс дайындауға, мемлекеттік тілдің құқығын талапқа сай орындамаған жағдайда қызметінен босатуға ұсыныс жасауға, мемлекеттік тілді меңгеру дәрежесіне сараптама, аттестациялар жүргізуге құзыр берілуі тиіс». Бұл – уақыт талабы. Қазақ тілінің мәртебесі қанша дау-дамай тудырды. Ана тіліміз кеңістікте емін-еркін қанат қағуы үшін журналистер тарапынан осындай ұсыныс, пікірлердің болуы заңды. Өйткені, тіл тағдыры – халық тағдыры.

Осы тұста жазушы Қабдеш Жұмаділдің: «Қазіргі қазақ тілінің жағдайын ойлағанда, менің көз алдыма көп жылдар кім көрінген жайдақ мініп, құйрық-жалынан айырылған, арқасы ошақтай жауыр, әбден қанжілік боп, төрт аяғынан бірдей тұралап қалған тұлпар елестейді... Бұрын империяның итпесінде жүрген бодан кезімізде бізді ешкім сөкпейтін-ді. Қайта ноқталы басқа ноқай мінез, шолақ сана, шүлдір тіл жарасып тұратын... Енді бәрі басқаша. Қанша айтқанмен, тәуелсіз деген тұрпатымыз бар», – деп жазғаны [5] біздің айтар ойымызды дөп басып тұрғандай болады. Бүгінде айта берсе, ана тіліміздің мұң-мұқтажы өте көп.

Аударма түпнұсқаға сәйкес болуы тиіс. Сол себепті де аударма жасаушы адам кем дегенде екі тілді жақсы білуі қажет. Онсыз аударма сапасы ойдағыдай шықпайды, түпнұсқаның ұлттық сипаты, өзіндік ерекшеліктері сақталмайды. Аударма жасау барысында сөз қолдану, ойдың мағынасын толық жеткізу, көркемділігін жоғалтпау, маңызын төмендетпеу секілді талаптар толық сақталуы шарт.

Аудармада мазмұнның сәйкестігі, деректік сәйкестіктен басқа да талаптар қойылады. Олардың негізгісі – аударма тілінің ереже, заңдылықтарына сай болу. Аударма түпнұсқада белгіленген автордың көзқарасын аудармашы онымен келіспесе де сақтап қалу керек. Олай болмай, мәтіннің жалпы идеясы түпнұсқаға сай болмай, сәл де болса, бұрылып кетсе, оны аударма деп санауға болмайды.

Қорытынды

Бүгінгі баспасөзде аударма мәселелерінің ортақ мазмұнын мынадай: БАҚ-та жиі көрініс табатын қате аударма тіркестер; қазақ тілді оқулықтардағы, басылымдардағы, құжаттардағы терминдердің бірізділігі; қазақ жарнамаларының орыс тілінен тікелей әрі қате аударылуы; аударма бизнесінің пайдасы мен кемшін тұстары; аударма саласындағы немқұрайдылық пен мамандардың жетіспеуі; мемлекеттік тіл саясатының жүзе-

ге асырылуы туралы есеп берулер т.с.с. Аударма мәселесін көбінесе «Ана тілі», «Қазақ әдебиеті», «Жас қазақ» газеттері көбірек көтеріп, қазақ оқырманы жүрегіне жол тауып отырады. Әсіресе, ұлттық басылым «Ана тілінің» «Тіл бұзарға – тосқауыл», «Көкейкесті», «Тіл және тәуелсіздік», «Толғауы тоқсан туған тіл», «Тіл және тұлға», «Сөзтаным» т.б. айдарларында қазақ тілін дамыту мәселелері жан-жақты көтеріліп отырады. Сөз соңында айтарқымыз, белгілі жазушы Ғабит Мүсі-

репов: «Қазақ тілі – бай тіл. Оралымды, ырғақты теңеу-бейнелер ерте туған тіл. Поэзияда Абай сияқты, прозада Мұхтар сияқты алыптар туғызған тіл. Мен осындай тілімізді таза ұстайық деймін», – деп кейінгі ұрпаққа даналықпен өсиет қалдырды. Ананың сүтімен бойымызға дарыған туған тілді ардақтап, оны өзге тілмен шұбарламай, ұрпақтан-ұрпаққа жеткізу, жас ұрпақтың ой-санасын ана тілімен сусындату – әр қазақтың парызы.

Әдебиеттер

- 1 «Қазақстан» ұлттық энциклопедиясы. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы Бас редакциясы. – 1998. – 543 б.
- 2 Талжанов С. Аударма және қазақ әдебиетінің мәселелері. – Алматы: Ғылым, 1975. – 73 б.
- 3 Көркем аударманың кейбір мәселелері (мақалалар жинағы). – Алматы: Қазмемкөркемәдебас, 1955. – 36 б.
- 4 Кенжебай М. Телеарналар ұлтымыздың айнасы болуы тиіс // Ана тілі. – №31-32. – 2011.
- 5 Жұмаділ Қ. Ұлттың жаны – тілде // Тіл және қоғам. – №2. – 2014. – 19 б.

References

- 1 «Qazaqstan» ulttyq enziklopedia. – Almaty: Qazaq enziklopediasy Bas redakziyasi. – 1998. – 543 b.
- 2 Talshano S. Audarma shane qazaq adebietinin maseleleri. – Almaty: Gilim, 1975. – 73 b.
- 3 Korkem audarmanin keibir maseleleri (makalalar shinagy). – Almaty: Qasmemkorkemadedebbas. 1955. – 36 b.
- 4 Kenshebai M. Telearnalar ultymysdin ainasy boluy tiys. // Ana tili, №31 – 32. 2011.
- 5 Zhumadil Q. Ultyn zhani – tilde. // Til zhane qogam. №2. – 2014. – 19b.